

ДР НЕНАД ИДРИЗОВИЋ  
Народна библиотека Србије, Београд  
nenad.idrizovic@nb.rs

УДК 021.64(497.11)(091)  
027.2:271.222(497.11)027.54(497.11)

## САРАДЊА БИБЛИОТЕКЕ СРПСКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ И НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ У 20. ВЕКУ

САЖЕТАК | Патријаршијска библиотека Српске православне цркве, поред тога што је најстарија библиотека која данас ради у Београду, уједно је и најстарија институција културе и образовања код Срба. Почевши да се формира након Велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем, у протекла три века, од 15 наслова у 17 књига затечених у његовој заоставштини 1706. године, нарасла је до фонда од око 400.000 библиографских јединица. Честа пресељења збирки, реорганизација појединих црквених институција, промена концепције библиотеке, нестабилни друштвени, културни и економски услови за њен рад, непостојање континуираног професионалног библиотекарског ангажовања у њој, као и личне склоности појединих карловачких архијереја и српских патријарха, битно су утицали на динамику развоја Патријаршијске библиотеке. Њено библиотечко-организационо пословање у другој половини 20. века може се карактерисати као време стагнације, нарочито с обзиром на убрзани развој библиотекарства у Србији. Но, библиотекарска професионална заједница у Србији имала је проактиван однос према Патријаршијској библиотеци, који се огледа у непрекидној сарадњи са Народном библиотеком Србије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ | Библиотека Српске патријаршије, Народна библиотека Србије, рукописи, микрофилмовање, конзервација, рестаурација, рукописи

## УВОД

Народна библиотека Србије је, као централна и матична библиотечка институција у Србији, покренула иницијативу за заштиту старе и ретке књиге као покретног културног добра од изузетног значаја.<sup>1,2</sup> У духу међународних конвенција и препорука, у СР Србији је 1977. године донет Закон о заштити културних добара, који обухвата и стару и ретку књигу. Нешто касније, Заједница музеја Србије је, на предлог Народне библиотеке Србије, 22. октобра 1988. године, донела *Кришеријуме за ујврђивање* ових добара. Прецизирано је опредељење за категорисање старе и ретке књиге од изузетног, односно добра од великог значаја за српску културну историју. Обухваћени су ћирилске рукописне књиге и повеље настале до 18. века, инкунабуле и штампане књиге – србуље до 1638. године, уникатни примерци касније насталих књига, периодике и других библиотечких материјала, који се налазе на територији Србије. Још од 13. века, рукописно стваралаштво српског народа било је изложено пљачкама, уништавањима и насилним присвајањима. Постоји велики број српских рукописа који красе ризнице многих колекционара и рукописне збирке највећих библиотека у свету. За време турске окупације, највећи део рукописних књига нашао је уточиште у црквама и манастирима. Због оваквих трагичних историјских околности, представници Српске православне цркве и Народне библиотеке Србије, знајући праву вредност старих и ретких књига, хтели су да ураде нешто по питању њихове даље заштите. Народна библиотека Србије је, још пре него што је донет *Закон о заштити културних добара*, на плану заштите од разних форми отуђења или уништавања старе и ретке књиге, као и њеног безбедног чувања, предложила Републичком комитету за културу Србије да утврди 612 рукописних књига које се налазе у црквеним институцијама. Овакав библиотечко-културолошки подухват је на крају добио своју реализацију 19. маја 1973. године у потписивању *Уговора*

---

<sup>1</sup> У нашем раду користићемо њен последњи званичан назив, јер најдужи део њене историје и није везан за развој на српском тлу, већ у различитим државама, због чијих је закона и административних мера много пута мењала и службени назив (Архиепископско-митрополијска библиотека, Архиепископско-митрополијска-патријарашка библиотека, Карловачка патријаршеска библиотека, Народна библиотека, Патријарша библиотека, Библиотека карловачка, Дворска библиотека, Патријаршијска библиотека у Карловцима, Стара архиепископско-митрополијско-патријарашка библиотека у Сремским Карловцима, Патријаршијска библиотека у Београду и Библиотека Српске патријаршије).

<sup>2</sup> Димитрије Богдановић, „Стара српска рукописна књига и проблем реконструкције њених фондова“, у *Сјудује из српске средњовековне књижевности*, избор Тајана Суботин-Голубовић (Београд: Српска књижевна задруга, 1988), 80-88.

о културној сарадњи између Српске православне цркве и Народне библиотеке Србије, којим је регулисана заштита старе и ретке књиге у фондovima Српске православне цркве, као категорија покретних споменика културе од изузетног значаја.<sup>3</sup> Овом приликом обрадили смо сарадњу са Народном библиотеком Србије, јер је она била најозбиљнија и трајала је више деценија.<sup>4</sup> Тицала се обраде старих и ретких књига, њихове заштите, конзервације и рестаурације, као и микрофилмовања, а у разним видовима одвија се и данас.

## САРАДЊА ПРЕ ЗВАНИЧНОГ УГОВОРА

Пре него што је званично потписан Уговор о културној сарадњи између Српске православне цркве и Народне библиотеке Србије, постојала је сарадња између Библиотеке Српске патријаршије и Народне библиотеке Србије на пољу описа рукописа из фондова Библиотеке Српске патријаршије. О томе сведочи одлука Светог архијерејског синода Српске православне цркве, од 17. септембра 1963. године, да се Одељењу за опис рукописа Народне библиотеке Србије одобрава позамљивање рукописа из Библиотеке Српске патријаршије ради њиховог систематског описа.<sup>5</sup> У наставку стоји напомена, упућена Библиотеци Српске патријаршије, да стручњаци из Одељења за опис рукописа Народне библиотеке Србије морају позајмљене рукописне књиге добро чувати и на време враћати.<sup>6</sup> Ова врста сарадње трајала је до 18. јануара 1964. године, када је, по усменом наређењу главног секретара Светог архијерејског синода, обустављена, после спора између управника Библиотеке Српске патријаршије, Богољуба Ђирковића и Биљане Стипчевић, која је на рукописном *Требнику* из 16. века променила постојећу пагинацију.<sup>7</sup>

<sup>3</sup> Драгутин Никчевић, „Значај сарадње Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на заштити старе и ретке књиге“, *Библиотекар* бр. 3-4, год. 41 (1989): 66-67.

<sup>4</sup> Наша истраживања ограничена су само на сарадању Народне библиотеке Србије и Библиотеке Српске патријаршије, док се о сарадњи (микрофилмовање и конзервирање) у осталим збиркама (Музеј СПЦ, Збирка Радослава М. Грујића у Музеју СПЦ, Пећка патријаршија, манастир Дечани, манастир Грачаница, манастир Крка, манастир Св. Тројице код Плеваља, манастир Сретење, Рашко-призренска епархија, манастир Љубостиња, манастир Манасија, манастир Хиландар и др), може пронаћи довољно података у архивској и интерној грађи Народне библиотеке Србије и Библиотеке Српске патријаршије која је коришћена у овом поглављу.

<sup>5</sup> АБСП, несређена грађа.

<sup>6</sup> АСАС, бр. 2891/зап. 461, од 17. септембра 1963. године.

<sup>7</sup> АБСП, несређена грађа. Изјаву Б. Ђирковића поводом ове ситуације пронашли смо у

Нисмо нашли никакав архивски документ о њиховој сарадњи после овог неспоразума, што не значи да није настављена, о чему сведочи чланак Димитрија Богдановића у *Археографским њрилозима* – „Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије (новембар 1968)“.<sup>8</sup> Овај чланак представља научноистраживачки извештај и будући ангажман Археографског одељења на опису јужнословенских ћирилских рукописа у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији и иностранству. У њему се налази податак да је Одељење за опис рукописа Народне библиотеке Србије под овим називом радило до 1965. године, све до одласка његовог начелника Владимира Мошина (1894–1987) из ове институције.<sup>9</sup> Оно је добило нови назив – Археографско одељење. За начелника је

---

несређеној архивској грађи Библиотеке Српске патријаршије. Приликом читања ове изјаве, приметили смо тензију Б. Ћирковића, о чему сведочи његово неприхватање било какве сугестије Б. Стипчевић. Ко је од њих био у праву, тешко је рећи, јер за овај рукопис постоје два различита инвентарна описа, која су израђена много после овог немилостиво догађаја. Први инвентарни опис који је израдио Д. Богдановић, изгледа овако: *Требник*, срп., око 1550 г. Папир, 295 листова, 210x140мм. Записи. ПБ 32. У другом инвентарном опису, који су израдили Зоран Ранковић, Владимир Вукашиновић и Радоман Станковић (филигранолошка датирања), постоји неслагање у пагинацији са претходним описом, па изгледа овако: *Требник*, српска редакција, око 1550 г. Папир, I + 296 + I + 2 листа, 210x140мм. Има штампане додатке српских штампарија XVI в. Као што видимо, пагинирање овог рукописа остало је још увек неусклађено, јер је и једна и друга страна имала различит приступ. Ћирковићева реакција била је више због нарушавања договора, него због промене пагинације рукописа.

<sup>8</sup> Димитрије Богдановић, „Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије“, *Археографски њрилози* 34 (2012): 157–189.

<sup>9</sup> За почетак организованог археографског рада у Југославији најзаслужнији је Владимир Мошин, који је 1961. године основао Археографско одељење у Народној библиотеци Србије. Он је обликовао археографски метод описа рукописа, који је изложио у предговору описа *Збирке рукописа Јуџословенске академије знаносћии и умјейносћии* (1955. године). Овај метод је допунио његов наследник Димитрије Богдановић са сарадницима из Археографског одељења. Археографски описи обухватају резултате изучавања скритпоријума, идентификацију писара, датирање рукописа помоћу водених знакова (филигранологија), илуминацију рукописа итд. У оквиру делатности Археографског одељења покренут је пројекат *Ојис јуџнословенских ћирилских рукописа* и издаје се научни часопис *Археографски њрилози*, у коме се објављују научни и стручни радови из археографије и сродних дисциплина. Првобитну групу археографа су, поред Владимира Мошина и његове супруге, чинили Ђорђе Трифуновић, који је убрзо напустио овај посао, Биљана Стипчевић, Љубица Ђорђевић, Димитрије Богдановић, Олга Недељковић. Било је и чланова коју су се у рад повремено укључивали. Међу њима су били Радмила Маринковић, слависта Александар Ћирић, богослов Прибислав Симић (касније и професор црквене уметности и литургије на Православном богословском факултету), Марија Шајковић и др. Због политичких интрига Владимир Мошин је напустио Народну библиотеку Србије и накратко прешао да ради у Народном музеју. Димче Стојанов Мире, директор Државног архива, понудио је

постављен Милорад Панић-Сурепа, иначе тадашњи директор Народне библиотеке Србије, који је ову функцију вршио до смрти, 22. априла 1968. године. Након његове смрти, за начелника је постављен Д. Богдановић, који је вероватно наста-вио сарадњу са Библиотеком Српске патријаршије, јер је Б. Ђирковић уважавао његов рад и према њему гајио велико поверење и поштовање. На крају чланка налази се прилог колико је описано ћирилских рукописа у разним институцијама у Београду. Пише да је у Библиотеци Српске патријаршије описано укупно 258 рукописа. Ови описи су вероватно израђени после горепоменог неспоразума, јер овај посао није могао да буде урађен од 17. септембра 1963. до 18. јануара 1964. године. Постоји још један податак који потврђује сарадњу, када Д. Богдановић, у периоду када пише чланак, извештава да је у току „рад на опису рукописа београдских збирки Патријаршијске библиотеке, Музеја СПЦ, Архива САНУ и Народне библиотеке СРС, као и збирке манастира Крке у Далмацији“.<sup>10</sup>

#### РАЗВОЈНИ ПУТ САРАДЊЕ ДО 2012. ГОДИНЕ

Сарадња Библиотеке Српске патријаршије и Народне библиотеке Србије наставила се неколико година касније. После М. Павловић-Сурепа, за директора Народне библиотеке Србије постављен је Светислав Ђурић. Како би се поспешила и учврстила сарадња Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на пољу описа и заштите јужнословенских ћирилских рукописа из црквених фондова, он је тражио пријем код патријарха Германа Ђорића. Према службеној белешци главног секретара Светог архијерејског синода протојереја-ставрофора Младена Младеновића, патријарх Герман је 6. јуна 1969. године у 11 часова примио управника Народне библиотеке Србије С. Ђурића и Д. Богдановића. Пријему је, поред горепомнутих, присуствовао и управник Музеја СПЦ Светозар Душанић. На самом почетку разговора, С. Ђурић је захвалио патријарху Герману што је нашао времена да их прими и одмах је њему и свим члановима Светог архијерејског синода поделио по један примерак *Програма развоја Народне библиотеке СР Србије*.<sup>11</sup>

---

Мошину да пређе у Скопље ради оснивања Археографског одељења. То је град у коме је био цењен и поштован, ту је остао и упокојио се тамо где су му „старачки дани били уходани“. В. Владимир Алексејевич Мошин, *Под шерејом: аутобиографија* (Београд: Народна библиотека Србије; Панчево: Градска библиотека, 2008).

<sup>10</sup> Димитрије Богдановић, „Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије“: 159.

<sup>11</sup> *Програм развоја Народне библиотеке СР Србије*, уредник Александар Пејовић (Београд: Народна библиотека Србије, 1969).

Намера С. Ђурића је првенствено била да се успостави сарадња између Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на плану микрофилмовања и описа рукописа, који се налазе у власништву Српске православне цркве. При томе је нарочито напоменуо рукописне фондове манастира Хиландара. Он је замишљао сарадњу отвореног карактера, тј. очекивао је да Народна библиотека Србије добије картотеку Библиотеке Српске патријаршије и Библиотеке Православног богословског факултета, како би заинтересоване кориснике могла да упућује где могу да пронађу потребну литературу.

Патријарх Герман начелно се сложио са изнетим предлозима, јер је увидео обострани интерес, напоменувши да се ова сарадња спроводи поступно, корак по корак. Са обе стране су одређена по двојица људи који су имали задужење да разраде детаље будуће сарадање. Од стране Српске православне цркве изабрани су секретар Светог архијерејског синода протојереј-ставрофор Младен Младеновић и управник Музеја СПЦ Светозар Душанић.<sup>12</sup> Пошто је С. Ђурић захвалио патријарху Герману на разумевању, одлучио је да у име Народне библиотеке Србије за даље преговоре задужи Д. Богдановића, а други члан би био он сам.<sup>13</sup>

Битно је нагласити да се до успостављања сарадње на највишем нивоу, између патријарха Српске православне цркве и управника Народне библиотеке Србије, релативно лако налазио заједнички језик када су стручни послови у питању. С. Ђурић, као интелектуалац, али исто тако и припадник владајућег комунистичког партијског система, не заобилази Библиотеку Српске патријаршије, већ јој признаје заслужено место у систему библиотека Србије. Он је, као ниједан управник Народне библиотеке Србије до тада, имао стратешки план развоја националне библиотеке, библиотекарства у Србији и осмишљене пројекте сарадње.

Неколико месеци после пријема представника Народне библиотеке Србије код патријарха Германа, НБС је доставила Светом архијерејском синоду на увид и детаљно проучавање *Предлој о културној сарадњу између Српске православне цркве и Народне библиотеке СР Србије на плану опис, снимања и заштитне старих ћирилских рукописа који се налазе у фондовима Српске православне цркве.*<sup>14</sup>

<sup>12</sup> Светозар Душанић (Прибинић 1907. – Београд 1990), потиче из угледне свештеничке породице, завршио је Сарајевску богословију, а на Богословском факултету дипломирао 1934. године. Од 1946. до смрти био је управник Музеја Српске православне цркве у Београду. В. Слободан Милеуснић, „Светозар Душанић, управник Музеја Српске православне цркве“, *Гласник СЛСПЦ* год. LXXI, бр. 5 (1990): 118–119; Биљана Цинцар-Костић, „Професор Светозар Ст. Душанић: (првих сто наслова библиографије) – поводом сто година од рођења“, *Гласник СЛСПЦ* год. LXXXIX, бр. 8(2008): 206–211.

<sup>13</sup> АСАС, бр. 856 и 877/зап. 112 од 27. фебруара 1970. године.

<sup>14</sup> В. АСАС, бр. 856 и 877/зап. 112 од 27. фебруара 1970. године.

На неколико места у нацрту предлога се може приметити да се инсистира на убрзаној сарадњи због спасавања друштвено-културног добра, које не сме више да се одлаже. На седници Светог архијерејског синода одржаној 27. фебруара 1970. године донета је одлука да епископ бачки Никанор Иличић уз помоћ главног секретара Светог архијерејског синода М. Младеновића, ректора Богословије Св. Саве у Београду протојереја-ставрофора Душана Кашића, научног саветника Рајка Веселиновића, управника Библиотеке Српске патријаршије Б. Ђирковића и управника Музеја Српске православне цркве С. Душанића, проучи и поднесе мишљење и предлог о предмету сарадње Српске православне цркве и Народне библиотеке Србије.<sup>15</sup>

Овај посао је, изгледа, препуштен само С. Душанићу, пошто се у Архиви Народне библиотеке Србије и Архиви Библиотеке Српске патријаршије налази само његово критичко мишљење на достављени предлог о сарадњи.<sup>16</sup>

Осврт С. Душанића на текст о предложеној сарадњи, коју је иницирала Народна библиотека Србије, указује да није био најбоље конципиран за црквени интерес. Наравно, он поздравља овакав вид сарадње, јер свака брига о културним добрима иде у прилог Српској православној цркви. Без обзира што је препознао добронамерност управника Народне библиотеке Србије и његових сарадника, ипак је сматрао својом одговорношћу да укаже на неке евентуалне проблеме. На првом месту је примедба С. Душанића на недовољну ангажованост око конзервације црквених рукописа, пошто је радионица за конзервацију рукописа при Заводу за заштиту споменика културе Србије пресељена 1966. године у Народну библиотеку Србије. Ову примедбу која садржи само део истине, вероватно је написао не знајући право стање ствари. Новопостављена начелница Конзерваторске лабораторије Народне библиотеке Србије Вера Радосављевић,<sup>17</sup> наводи да су:

---

<sup>15</sup> Исто.

<sup>16</sup> Исто.

<sup>17</sup> Вера Радосављевић је, по завршеном Технолошком факултету 1950. године, специјализирала конзервацију папира и пергамента 1952–1953. године у Лондону у Public Record Office и конзервацију штафелајног сликарства у Courtanld Institute, University of London. Године 1976. докторила је на Одјелу за повијест, повијест уметнина, археологију и етнологију Филозофског факултета у Загребу. Основала је прву Конзерваторску лабораторију у земљи јануара 1949. године, при тадашњем Заводу за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије. На захтев СИВ-а ФНРЈ 1960. године премештена је ради формирања конзерваторске лабораторије у Музеј револуције народа Југославије у Београду, због конзервације докумената и других предмета из НОБ-а. Републичку конзерваторску лабораторију папира и пергамента основала је 1966. године при Народној библиотеци Србије, где је остала до краја свог радног века.



„(...) сви покушаји Завода за заштиту споменика културе СР Србије у току двадесет година, управо од 1949. када је основана лабораторија за конзервацију књига - да организује заштиту како треба пропали су углавном због недостатка средстава и несхватања да велики број малих полуопремљених радионица са приученим кадром никада не може дати оно што се може лако постићи у великој, добро опремљеној лабораторији где ради квалификовано особље“.<sup>18</sup>

Конзерваторска лабораторија Народне библиотеке Србије започела је са радом 1969. године, када су и урађена два рукописа из Музеја СПЦ. За наредну, 1970. годину, планирана је, по извештају В. Радосављевић, конзервација великог броја рукописа, који су у власништву Српске православне цркве. Она још наводи да ће Конзерваторска лабораторија, по пресељењу у нову зграду, према петогодишњем плану за период од 1971. до 1975. године, реализовати конзервацију 97.000 листова библиотечког материјала Српске академије наука, Српске православне цркве и осталих културних институција.<sup>19</sup>

Занимљива је и Душанићева примедба, када спомиње пропуштену прилику Српске православне цркве, на предлог бивше директорке Завода за заштиту споменика културе Србије Разуменке Петровић-Зуме, да се при неком манастиру оснује радионица за конзервацију књига, у којој би радили монаси и монахиње.<sup>20</sup>

---

Лично је конзервирала, или је руководила конзервацијом више стотина највреднијих споменика културе у СР Србији (рукописи ризница манастира Дечани, Пећке патријаршије, Грачанице, Патријаршиске библиотеке, Музеја српске православне цркве, Библиотеке САНУ, Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Музеја града Београда и др.), од којих су неки од непроцењивог значаја за српску културу. Конзервирала је и материјал ван Србије који је од изузетне културно-историјске вредности, као што су *Дивишево јеванђеље*, *Силоаново јеванђеље*, велики број повеља од 13. до 16. века и сл. Поред конзервације библиотечког материјала успешно је радила на конзервацији црквеног веза из раздобља 13-17. века, затим старих застава, митри и других реликвија и антиквитета. Круна њеног практичног рада је свакако конзервација *Мирослављевој јеванђеља* 1998. године (када је већ 15 година била у пензији), највреднијег и најстаријег српског рукописа (12. век), јединог нашег рукописа уписаног у Листу светске баштине, због своје историјске и културне вредности. Овом конзервацијом његов животни век продужен је бар за осам стотина година, колико је трајало и до сада (ако се чува под прописаним условима). Захваљујући стручно изведеним конзерваторским радовима на културним добрима Србије, она је у значајној мери допринела да наша национална култура има своју историју, већ да постоји и да ће постојати у будућности.

<sup>18</sup> Вера Радосављевић, „Заштита библиотечког материјала у СР Србији“, *Библиошекар* бр. 5, год. XXII (1970): 565.

<sup>19</sup> Исто, 566-567.

<sup>20</sup> Према речима Разуменке Петровић, Завод за заштиту споменика културе Србије је, у периоду када је она била директорка, био спреман да обезбеди стручно особље за обуку монаха,



Примедбе С. Душанића биле су углавном академско-црквена запажања, која нису била довољна да се дефинитивно спроведе сарадња између Српске православне цркве и Народне библиотеке Србије, па је због тога овај посао препуштен њиховим правним службама. Процес од припремања адекватног уговора до његовог коначног потписивања трајао је све до његовог званичног потписивања, 16. јануара 1973. године, када је коначно закључен Уговор између Народне библиотеке СР Србије, коју заступа управник С. Ђурић, с једне стране и Српске православне цркве, коју заступа Свети архијерејски синод Српске православне цркве, с друге стране.<sup>21</sup>

У име Народне библиотеке Србије потписао је њен управник С. Ђурић, а за централну имовину Српске православне цркве и Архиепископије београдско-карловачке патријарх Герман, као и остали епархијски архијереји (осим црногорско-приморског митрополита Данила Дајковића).

Овај уговор представља позитиван пример о заштити старих и ретких књига, о чему сведочи велики број микрофилмованих и конзервираних књига из црквених и манастирских ризница у лабораторијама Народне библиотеке Србије.<sup>22</sup>

---

односно монахиња и да потребне столове и пресу, као и увозну хартију за тај посао. Нисмо пронашли било какву службену преписку између Завода и СПЦ на ову тему. Можда је предлог био усменог карактера, који је С. Душанић у сваком случају напоменуо, очекујући од Народне библиотеке Србије да не тражи новчану надокнаду за конзервацију рукописа. Најзанимљивије је то што је овај предлог дошао од особе која је била „приврженик Народно-ослободилачког покрета“, о којем је писала више него о темама из своје струке (дипломирала је физико-хемију на Београдском универзитету). Постављена је за директорку Завода за заштиту споменика културе Србије 1957. године, где је наследила М. Панића-Сурепа. За време вишегодишњег управљања овом институцијом (до 1968), остала је позната по томе што је остварила одличну сарадњу са сличним институцијама и поспешила је интересовање државе за очување споменика културе. Претпостављамо да је њен предлог више био маркетиншког карактера, јер из горенаведене напомене В. Радосављевић видимо да то није било реално. Можда је ово предложила по угледу на римокатоличку манастирску преписвачко-штампарску делатност на Западу, која није изгубила свој континуитет још од средњег века, док је код нас прекинута османлијским освајањем. Нажалост, без обзира што је овај предлог имао предности и користи за Српску православну цркву, није могао да буде реализован. Кључни проблем био је мали број монаха и монахиња, недовољан и за најосновније манастирске потребе. Ово је вероватно разлог зашто Српска православна црква није позитивно реаговала на предложену донацију и асистенцију од стране Завода. С. Душанић је, знајући постојеће стање у манастирима, ипак имао позитивна очекивања у будућности за оснивање конзерваторских радионица при манастирима. В. Доброслав Ст. Павловић, „Разуменка-Зума Петровић (1915-2008)“, *Гласник грушића конзерватора Србије* бр. 33 (2009): 352.

<sup>21</sup> АСАС, бр. 217 од 16. јануара 1973. године; АНБС, бр. 201/1 од 5. маја 1973. године.

<sup>22</sup> АСАС, бр. 651/зап. 187 од 27. марта 1981. године; АНБС, бр. 05-1314/2 од 28. 4. 1981. године;

Микрофилмовањем је заштићено преко 1000, а конзервирано преко 400 рукописних књига написаних до 18. века. Важно је напоменути да су се, пре него што би сарадници из Археографског одељења приступили конзервацији оштећеног рукописа, вршила научна испитивања и одређивање свих релевантних елемената који би обезбедили даљу пуну употребну научну вредност рукописа на коме треба извршити конзервацију. Ова испитивања су обухватала исправност континуације листова, основне идентификационе податке, констатовање оштећења и структуру књига изражену по свешчицама. Ако би се приступило опису рукописа, требало је, поред физичких података, утврдити идентитет писара, место и време настанка, писмо и језик, илуминације, повез, садржај и трагове историје у записима. Сви ови приступи чине стручне експертине који имају далекосежни значај у даљем проучавању рукописа – споменика културе, као незаобилазне сегменте приликом истраживања културне историје српског народа.

Дошло је до исправке и допуне уговора 8. јуна 1984. године, јер су примећени неки недостаци који су углавном били на штету Српске православне цркве. Састанак је одржан у просторијама Народне библиотеке Србије између представника Светог архијерејског синода С. Душанића и представника Народне библиотеке Србије, директора Милана Милутиновића и начелника Археографског одељења Александра Младеновића.

По потписивању, обе стране су изразиле спремност да увек пронађу споразумни излаз из сваке ситуације до које би могло евентуално да дође, јер су свесне да раде на значајном подухвату развоја српске културе. Без обзира што су ове измене и допуне потписане, нисмо успели нигде да нађемо новосастављени уговор у коме се налазе ове исправке. Нашли смо само одлуку Светог архијерејског синода упућену С. Душанићу да „ступи у контакт са представницима Народне библиотеке СР Србије у Београду и настоји да се изврши измена и допуна постојећег уговора (...)”.<sup>23</sup> Сасвим је могуће да је првобитна верзија уговора од 16. јануара 1973. године формално важила све до 6. септембра 2012. године, када су патријарх српски Иринеј (Гавриловић) и в. д. управника Народне библиотеке Србије Дејан Ристић у Патријаршијском двору у Београду потписали нови *Прошколо о сарадњи Светиој архијерејској синода и Народне библиотеке Србије на пољу неговоња писане и шћамјане културне башћине, образовања, унајређења библиотеке сарадње на основама савремених*

---

Драгутин Никчевић, „Значај сарадње Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на заштити старе и ретке књиге”: 66–70; Архива Народне библиотеке Србије (у даљем тексту – АНБС), бр. 850/1 од 17. 7. 1991. године; АНБС, бр. 10-282/1 од 13. 3. 1992. године.

<sup>23</sup> АСАС, бр. 2451/ зап. 836 од 15. септембра 1988. године.

научних достижинућа, заштитише културној наслеђа, промоције и уознавање јавности са културном баштином коју Српска православна црква и Народна библиотека Србије чувају.<sup>24</sup>

Према службеној белешци коју је Надежда Синдик, која је била задужена за фототеку у Археографском одељењу, написала 25. октобра 1983. године, стоји да је за рукописе из Библиотеке Српске патријаршије израђен инвентар и шири научни опис за 70 рукописа. Потребно је рећи да је инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије званично израђен и одштампан 2012. године.<sup>25</sup> За његову израду консултована је литература која се односи на физички опис појединих рукописа, као што је веома значајно дело Д. Богдановића *Инвентар ћириличких рукописа у Југославији (XI до XVII века)*.<sup>26</sup> А што се тиче податка да је урађен шири научни опис за 70 рукописа, овде се вероватно мисли на уводне белешке код сваког микрофилмованог рукописа, које садрже елементарне податке о њему. Систематски археографски опис још увек није урађен.

По евиденцији коју је израдила, 20. новембра 2001, Бранка Кокаш, библиотекарка задужена за читаоницу у Археографском одељењу, и са нашим малим исправкама,<sup>27</sup> микрофилмовано је 275 рукописа.

Последњи писани документ пронађен у архивској грађи који сведочи о овој сарадњи датира од 13. марта 1992. године, када је начелник Археографског одељења А. Младеновић тражио дозволу за микрофилмовање девет рукописних књига из Библиотеке Српске патријаршије.<sup>28</sup> Ови рукописи вероватно нису ни

<sup>24</sup> АНБС, бр. 0101-1475/1 од 6. 9. 2012. године.

<sup>25</sup> Зоран Ранковић и др., *Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије* (Београд: Библиотека Српске патријаршије, 2012).

<sup>26</sup> Димитрије Богдановић, *Инвентар ћириличких рукописа у Југославији: (XI-XVII века)* (Београд: САНУ, 1982).

<sup>27</sup> Два рукописа су се водила по старим сигнатурама 18610/75 и 18075, па смо прегледали њихове микрофилмове и видели да су у питању рукописи Рс 462 и Рс 399. За рукописе Рс 172 и Рс 327 урађени су допунски микрофилмови, што смо морали да утврдимо гледајући снимке.

<sup>28</sup> АНБС, бр. 10-282/1 од 13. 03. 1992. године. У питању су следећи рукописи:

1. Рс 41 - *Ушешни њосмрџни љовор на сахрани*, латински језик, 1740. г. Папир, II листа + 121 страна, 185 x 117mm.
2. Рс 85 - *Иларион Зеремски, Српски манастџири у Банашу* (Сремски Карловци, 1907) (у рукопису).
3. Рс 88 - *Abschrift des von St. Majestat Kaiser Karl dem Zehstenden Graflich Eltzischen verliehenen Pralzgrafen Diplomsfamilieim Jahre 1733*, немачки језик, XVIII в. Папир, II + 66 страна, 376 x 241mm.
4. Рс 92 - *Привилеџије за добро Даљ*, латински језик, 1723. г. Папир, 10 листова, 292 x 209mm.
5. Рс 98 - *Ушџројсџво семинарије од 1774. љ.*, немачки језик, последња четвртина XVIII в. Папир,

преузети, јер се њихови снимци не налазе у Микрофилмском фонду Народне библиотеке Србије. Ова сарадња је заиста била активна, што потврђује број микрофилмованих рукописа, од укупно 432 рукописа која се налазе у Рукописном фонду Библиотеке Српске патријаршије.

Археографска комисија је рукописе који су били оштећени прослеђивала Одељењу за конзервацију и рестаурацију. На основу интерне грађе Народне библиотеке Србије<sup>29</sup> у којој се водила евиденција о преузетим и враћеним рукописима и старим и штампаним књигама са својством културног добра,<sup>30</sup> познато је који су рукописи конзервирани и рестаурирани. Од 1970. до 1992. године, конзервирано и рестаурирано је 103 рукописа. Неки су имали мања оштећења, али био је и велики број оних са озбиљнијим оштећењима.

---

41 лист, 375 x 230mm.

6. Рс 99 - *Протресї митрополиїа Викенїиїа Јовановиїа Видака*, немачки језик, 1778. г. Папир, 82 стране, 377 x 235mm. Записи.

7. Рс 105 - *Славеносрїске хронике десїоїа Ђорїа Бранковиїа*. Том I, рускословенски језик, 1742-1748. г. Папир, VIII + 344 листа, 320 x 215mm.

8. Рс 106 - *Славеносрїске хронике десїоїа Ђорїа Бранковиїа*. Том II, рускословенски језик, 1742-1748. г. Папир, XXXIX + 599 листова, 320 x 215 mm. Запис писара Константина, игумана студеничког.

9. Рс 343 - *Зборник различїиїх сасїава*, српска редакција, последња четвртина XVII в. Папир, I + 526 листова, 197 x 135 mm. Има „Хронограф митрополита Михаила“, Цвет дарова и дар љубави, Беседе светих отаца, Посланицу Господа Исуса Христа, Житије краља Драгутина. Записи.

<sup>29</sup> У питању су две радне свеске које обухватају период од 1970. до 1992. године, у којима се налази евиденција за Рс 68, Рс 84, Рс 105, Рс 226, Рс 228, Рс 70, Рс 106, Рс 32, Рс 34, Рс 119, Рс 122, Рс 60, Рс 39, Рс 38, Рс 9, Рс 15, Рс 236, Рс 86, Рс 212, Рс 81, Рс 32, Рс 178, Рс 192, Рс 255, Рс 191, Рс, 17, Рс 176, Рс 245, Рс 229, Рс 231, Рс 256, Рс 238, Рс 69, Рс 191, Рс 28, Рс 23, Рс 20, Рс 79, Рс 78, Рс 77, Рс 144, Рс 33, Рс 180, Рс 30, Рс 182, Рс 94, Рс 230, Рс 53, Рс 59, Рс 181, Рс 24, Рс 270, Рс 271, Рс 243, Рс 239, Рс 399, Рс 263, Рс 248, Рс 81, Рс 80, Рс 254, Рс 49, Рс 276, Рс 278, Рс 462, Рс 275, Рс 69, Рс 272, Рс 274, Рс 240, Рс 377, Рс 51, Рс 323, Рс 45, Рс 428, Рс 429, Рс 440, Рс 324, Рс 428, Рс 344, Рс 365, Рс 349, Рс 352, Рс 341, Рс 421, Рс 420, Рс 424, Рс 398, Рс 385, Рс 423, Рс 427, Рс 426, Рс 430, Рс 379, Рс 388, Рс 425, Рс 424, Рс 372, Рс 64, Рс 284, Рс 310, Рс 346, Рс 353.

<sup>30</sup> Скупштина Републике Србије, на седницама Већа удруженог рада, Већа општина и Друштвено-политичког већа од 26. новембра 1990. донела је Одлуку о утврђивању старе и ретке књиге од изузетног значаја, на чијем се списку нашло 193 рукописа из Патријаршијске библиотеке. Б. „Одлука о утврђивању старе и ретке књиге од изузетног значаја“, *Службени гласник РС* бр. 17/90.

## ЗАКЉУЧАК

Као што се може видети, ова сарадња је најбоља потврда колико су обе институције схватале да се у културологији књига налази и чува душа једног народа, његова свест, мисао и традиција. Из оваквог виђења произашло је да књигама треба посветити посебну пажњу на плану заштите.<sup>31</sup> Нажалост, ова плодотворна сарадња незванично је прекинута 1992. године, вероватно због политичко-финансијске кризе у држави, што је директно утицало и на смањење буџета у институцијама културе. У новом *Пројекту о сарадњи* оваква врста заштите рукописа предвиђена је чл. 10,<sup>32</sup> што нам улива велику наду да ће се завршити оно што је започето.

---

<sup>31</sup> Драгутин Никчевић, „Значај сарадње Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на заштити старе и ретке књиге“: 68.

<sup>32</sup> Чл. 10. „Рестаурација, конзервација, дигитализација и микрофилмовање рукописа, као и других књижних фондова епархија, Библиотеке Српске Патријаршије и библиотеке Музеја Српске православне Цркве може се обављати у Народној библиотеци Србије на основу међусобног договора управа Народне библиотеке Србије, Библиотеке Српске Патријаршије или Музеја Српске Православне Цркве, уз одобрење Светог Архијерејског Синода. Трошкове рестаурације и конзервације библиотечке грађе у власништву Српске Православне Цркве сноси Народна библиотека Србије.“ В. АНБС, бр. 0101-1475/1 од 6. 9. 2012. године.

## ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

### АРХИВСКА ГРАЂА

АБСП - Архива Библиотеке Српске патријаршије

АСАС - Архива Светог архијерејског синода

АНБС - Архива Народне библиотеке Србије

### БИБЛИОГРАФИЈА

Богдановић, Димитрије. „Стара српска рукописна књига и проблем реконструкције њених фондова“. У *Студије из српске средњовековне књижевности*, избор Татјана Суботин-Голубовић, 80–88. Београд: Српска књижевна задруга, 1988.

Богдановић, Димитрије. *Инвентар ћириличких рукописа у Југославији: (XI-XVII века)*. Београд: САНУ, 1982. Богдановић, Димитрије. „Археографско одељење Народне библиотеке СР Србије“. *Археографски џурнали* 34 (2012): 157–189.

Мошин, Владимир Алексејевич. *Под ѿверѿом: аутобиоѿрафија*. Београд: Народна библиотека Србије; Панчево: Градска библиотека, 2008.

Никчевић, Драгутин. „Значај сарадње Народне библиотеке Србије и Српске православне цркве на заштити старе и ретке књиге“. *Библиошекар* бр. 3–4, год. 41 (1989): 66–70.

*Пројам развоја Народне библиотеке СР Србије*, уредник Александар Пејовић. Београд: Народна библиотека Србије, 1969.

Милеуснић, Слободан. „Светозар Душанић, управник Музеја Српске православне цркве“. *Гласник СЛСПЦ* год. LXXI, бр. 5 (1990): 118–119.

Цинцар-Костић, Биљана. „Професор Светозар Ст. Душанић: (првих сто наслова библиографије) - поводом сто година од рођења“. *Гласник СЛСПЦ* год. LXXXIX, бр. 8 (2008): 206–211.

Павловић, Доброслав Ст. „Разуменка-Зума Петровић (1915–2008)“. *Гласник грушѿва конзервѿора Србије* бр. 33 (2009): 352.

Ранковић, Зоран, Вукашиновић, Владимир и Радоман Станковић. *Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије*. Београд: Библиотека Српске патријаршије, 2012.

„Одлука о утврђивању старе и ретке књиге од изузетног значаја“. *Службени гласник РС* бр. 17 (1990).

NENAD IDRIZOVIĆ, PHD  
National Library of Serbia, Belgrade  
nenad.idrizovic@nb.rs

THE COOPERATION OF THE LIBRARY OF SERBIAN PATRIARCHATE  
AND THE NATIONAL LIBRARY OF SERBIA IN 20<sup>TH</sup> CENTURY

SUMMARY | In addition to being the oldest library that works in Belgrade today, the library of the Patriarchate of the Serbian Orthodox Church is at the same time the Serbs' oldest institution of culture and education. Having started to form after the Great Migrations of Serbs led by Arsenije III Černojević, for the last three centuries the library has grown from 15 titles in 17 books found in his legacy in 1706 to the stock comprising around 400,000 bibliographical units. The frequent movement of collections, the reorganization of specific church institutions, changing the concept of the library, unstable social, cultural, and economic conditions for its work, the lack of continuous professional librarian engagement, as well as personal proclivities of certain Karlovac archpriests and Serbian patriarchs significantly impacted the dynamics of the development of the Patriarchate library. Its organizational activities in the second part of the 20<sup>th</sup> century can be characterized as a time of stagnation, especially given the rapid development of librarianship in Serbia. However, the professional community of librarians in Serbia had a proactive relationship towards the Patriarchate library, which reflects in an uninterrupted cooperation with the National Library of Serbia.

KEY WORDS | The Serbian Patriarchate Library, the National Library of Serbia, manuscripts, microfilming, conservation, restoration



ДР НЕНАД ИДРИЗОВИЧ  
Национальная библиотека Сербии  
nenad.idrizovic@nb.rs

СОТРУДНИЧЕСТВО БИБЛИОТЕКИ СЕРБСКОГО ПАТРИАРХАТА  
И НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ СЕРБИИ В XX ВЕКЕ

АННОТАЦИЯ | Библиотека Сербского Патриархата Сербской Православной Церкви, помимо того, что является старейшей библиотекой, действующей сегодня в Белграде, также является старейшим учреждением культуры и образования у сербов. Начав формироваться после Великого переселения сербов при Патриархе Арсении III Чарноевиче, за последние три столетия из 15 названий в 17 томах, найденных в его наследстве в 1706 году, до фонда, насчитывающего около 400000 библиографических единиц. Частые перемещения коллекций, реорганизация некоторых церковных учреждений, изменение концепции библиотеки, нестабильные социальные, культурные и экономические условия для ее работы, отсутствие постоянного профессионального участия библиотекарей, а также личные склонности некоторых карловацких архиереев и сербских патриархов, существенно повлияли на развитие Библиотеки Сербского Патриархата. Ее библиотечную и организационную деятельность во второй половине XX-го века можно охарактеризовать как время застоя, особенно с учетом быстрого развития библиотечного дела в Сербии. Однако профессиональное сообщество библиотекарей в Сербии активно взаимодействует с Библиотекой Патриархата, что выражается в непрерывном сотрудничестве с Национальной библиотекой Сербии.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА | Библиотека Сербской Патриархии, Национальная библиотека Сербии, рукописи, микросъемка, консервация, реставрация